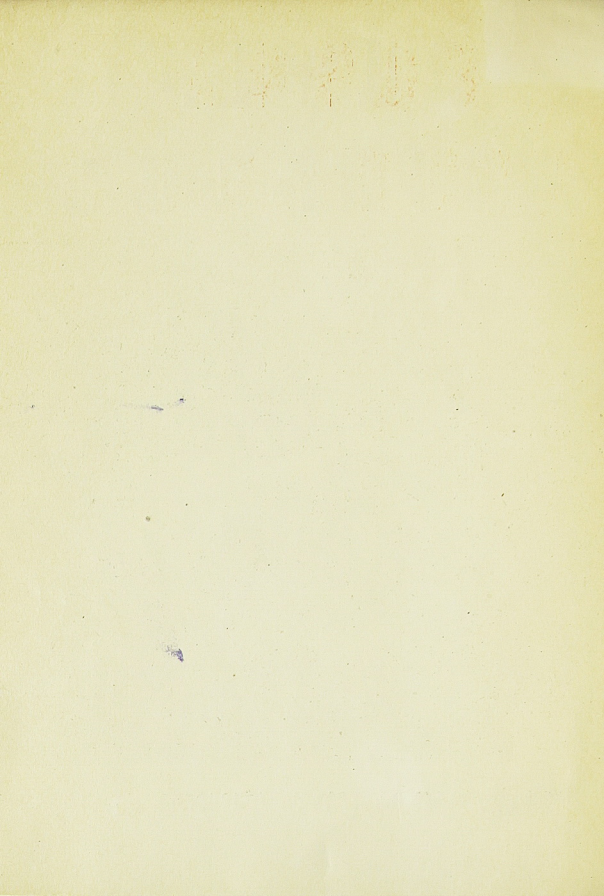

ԲԱԳՎԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ

ՌԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿ. ՀՐԱՏԱՐԱԿԶ. ՄՈՍԿՎԱ, 1929

ՅԵ. ՆՐԱՆՏ

ԲԱԳՎԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ

А
8729

ԽՍՀՄ ԺՈՂՈՎՈՐԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿ. ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԻՌՍԿՎԱ, 1929

Кн. ф-ка ЦИЗ'а Народов СССР. Москва, Шлюзовый пр., 3.
Главлит А—41088. Заказ № 1394. Тираж 3000 экз.

ԲԱԳՎԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ

Մեծ և Բագվի Կոմունայի դերը Միության ու Անդրկովկասի բանվորական հեղափոխական շարժման պատմության մեջ: Ծավալվող և խորացող դաճակարգային պայքարի անմիջական արդյունք հանդիսանալով, նա Անդրկովկասում պրոլետարիատի դիկտատուրա հաստատելու առաջին հերոսական փորձն է: Բագվի Կոմունան վորպես պրոլետարիատի սոցիալիստական դիկտատուրա, հնայած իր կարճատև գոյությանը, նշանակալից և ուսանելի շատ կողմեր ունի:

Հայտնի չէ, թե Մարքսը վորպիսի ուշադրությամբ ու մանրամասնությամբ վեր է հանել Պարիզի Կոմունան — 1871 թվի քաղաքացիական պատերազմը Ֆրանսիայում, տալով նոր դարաշրջանի պատմության համար այնքան անհրաժեշտ այդ խոշորագույն անցքերի անալիզը և գնահատականը: Նույնպիսի խորությամբ է մոտեցել այդորինակ հարցերին Լենինը: Հերիք է հիշել այն ուշադիր վերաբերմունքը, վոր ցուցաբերեց նա դեպի 1905 թ. Մոսկվայի դեկտեմբերյան զինված ապստամբությունը:

Բագվի Կոմունայի ուսումնասիրությունը կարևոր է վոչ միայն պրոլետարիատի ու նրա կուսակցության

անցյալ մարտական աշխատանքը ճիշտ գնահատելու,
Կոմունայի ստրատեգիայի և տակտիկայի բոլոր շեղումների
պարզորոշ արժեքավորում տալու, այլ և Անդրկովկասի
մեր այս որվա պայքարն ու շինարարությունն ել
ալելի ամրացնելու համար: Չպիտի մոռանալ, վոր
Բազմի Կոմունայի անկման ներքին ու արտաքին
պատճառները վորոշ չափով յուրահատուկ պայման-
ների արդյունք են և այդ տեսակետից անպայման
տակտիքական դասերի աղբյուր կարող են դառնալ:

Մեր նպատակն է մի շարք նյութերի և փաստա-
կան տվյալների վրա հիմնված լուսաբանել Կոմունայի
կյանքի և անկման պատճառների մի քանի կողմերը,
հարկ յեղած դեպքում տալով նաև դեպքերի անհրա-
ժեշտ խորնրկան:

Նախ և առաջ մի քանի խոսք արտաքին այն պայ-
մանների մասին, վորոնցով շրջապատված էր Բազմի
Կոմունան և վորոնց մեջ նա ստիպված չի աշխատել:
Հայտնի չե, վոր Անդրկովկասը ևս համաշխարային պա-
տերազմի ընթացքում և թե նրանից հետո դարձել էր
իմպերիալիստական խմբավորումների փոխադարձ բախ-
ման թատերաբեմներից մեկը: Տարիների ընթաց-
քում զարգացող իմպերիալիստական պետությունների
ներհակոթյունն այստեղ անմիջորեն արտահայտվեց
Բազմի համար մղած կռվում: Արևմուտքից գերմանո-
տաճկահան, իսկ հարավ-արևելքից անգլիական իմ-
պերիալիստները 18 թվին ձգտում եյին դեպի Բազում:
Յեվ այդ վոչ միայն Բազմին տիրանալու լուկ վորպես

նալթաշխարհի: Անշուշտ այս հանգամանքն ևս շատ
կարևոր դեր եր խաղում, սակայն դրա հետ միասին
եյական նշանակութուն ունեւր նաև այն, վոր Բագուն
գտնվում եր միջին արևելքը Յեվրոպայի հետ կապող
ճանապարհի վրա: Տիրել Բագվին, այդ նշանակում եր
նալթային խոշոր պաշարներ ձեռք բերելուն գուզըն-
թաց իր ձեռքումն ունենալ կարևորագույն ստրա-
տեգիական պունկտերից մեկը:

Այս ուղղությամբ մեծ ջանքեր թափած անգլիա-
կան իմպերիալիզմը 18 թվին առանձին հոգատարու-
թյամբ ձեռնամուխ ե լինում այդ պլանի իրագործ-
մանը: Այդ նպատակով անգլիացիները ծովի կողմից
վորոշ քանակի ռազմական ուժեր են կենարոնացնում
հյուսիսային Պարսկաստանում, Ենգելիի շրջանում: Իսկ
գերմանո-սուլթանական իմպերիալիզմը, վոր մեծ թափ
եր առել իրեն ձեռնտու Բրեստի դաշնագրից հետո ստեղծ-
ված դրությունից, արևմուտքից՝ Ղարսի վրայով նույն-
պես ամեն բան անում եր Բագուն ձեռք գցելու համար:

Միաժամանակ իմպերիալիստական այդ խմբավո-
րումները նպատակ են դնում Բագվի պես կարևորա-
գույն կետում ամրանալով խոչնդատներ հարուցել
ռուսական հաղթանակող մեծ հեղափոխության առաջ
և ըստ հնարավորին արշավել դեպի հյուսիս: Այդ
նպատակով գործի յեր դրված Ռուսաստանի ներսի
վողջ հակահեղափոխությունը:

Զախտի մոռանալ, վոր 17-18 թվերը Ռուսաստանի
բանվորների և գյուղացիների համար ամենածանր տա-

ըիններն եյին: Պատերազմի հետևանքով առաջացած յերկրի ներսի քայքայվածությունն ու ավերվածությունը լրացվում են հակահեղափոխական գեներալների ու սրանց բանդաների ակտիվ յելույթներով: Արտաքին իմպերիալիստական ողակավորման, ներքին տնտեսական ամենածանր կացության և մենշևիկների ու եսերների դավադիր աշխատանքի դժոխային պայմաններում համառ հերոսական պայքար եյին մղում Ռուսաստանի բանվորներն ու գյուղացիները բոյլշևիկների դեկավարությամբ:

Ահա անորինակ ծանր և դժվարին դրության մեջ է, վոր առաջ է գալիս Բազմի Խորհրդային իշխանությունը, Բազմի հերոսական Կոմունան: Գերմանոտաճկական և անգլիական իմպերիալիզմի ուժերի գրոհի հանդեպ, կտրված ու մեկուսացած բանվորա-գյուղացիական հեղափոխական Ռուսաստանից, նրանից անմիջական ոգնություն ստանալու հնարավորությունից դուրկ և եսերո-դաշնակ-մուսավաթ մենշևիկյան դավադիր աշխատանքով շրջապատված, գործի յե դիմում Բազմի Կոմունան:

Համաշխարային պատերազմի ընթացքում մասսաների տնտեսական վատթար դրության հետևանքով սրված դասակարգային պայքարը անխուսափելիորեն արտահայտվում է նաև Անդրկովկասում: Պրոլետարիատի ու գյուղացիության հեղափոխական մասի արթնացումը և բոյլշևիկյան կուսակցության շարքերի աստիճանական ամրացումը զգացվում է և Անդրկովկա-

սում: Դեռևս փետրվարյան բուրժուական հեղափոխության ալիքները աշխուժություն են մտցնում Անդրկովկասի քաղաքական հասարակական կյանքում: Աշխատանքի ասպարեզ են յելնում բոլոր քաղաքական հոսանքները, սկսած ձախ կուսակցություններից, բուրժուական ազգայնականներից մինչև կադետները: Ինչպես կենտրոնում, այնպես էլ այստեղ Անդրկովկասում իշխանությանը տիրանում են բուրժուական կուսակցությունները, հաստատվում է կապիտալի դիկտատուրան: Թե Անդրկովկասյան կոմիսարիատը և թե նրան հաջորդող Սեյմը, մենշևիկների, դաշնակցականների, և մուսավաթականների ակտիվ մասնակցությամբ կիրառում են բուրժուական դիկտատուրայի սկզբունքները, թազնվելով սոցիալիստական կեղծ ֆռադիոլոգիայի տակ: Սակայն այդ կուսակցությունների՝ յերկիրը իմպերիալիզմի գաղութավայր դարձնելու քաղաքականությունը, հակահեղափոխության ստացած ծանր հարվածներ Ռուսաստանի ներսում, տնտեսական կյանքի ամբողջական քայքայումն, որեցոր մասսաների դրության վատթարումը նրանց դարձնում են ընդդիմադիր՝ հանդես տիրող կարգերի: Հեղափոխական ընդդիմադիր այդ առողջ տրամադրությունը հասկանալի պատճառներով ավելի ուժեղ և շեշտակի արտահայտություն է գտնում բանվորաշատ Բազմում, Անդրկովկասի հեղափոխության միջնաբերդում, ուր համեմատաբար ավելի ուժեղ եր նաև պրոլետարիատի հեղափոխական ավանգարդը — բոյլշևիկյան կուսակցությունը: Կենտրոնացած վորակյալ բան-

վորությունը, կոփված պրոֆեսիոնալ հեղափոխական-
ների ստվար կազմը չեյին կարող առանձնահատուկ
շեշտ ու թափ չտալ Բազմի կազմակերպություններին,
նրանց դերին հեղափոխական շարժման մեջ:

Ահա թե ինչու այստեղ իշխանության բուրժուա-
կան դիկտատուրայի որդանին զուգընթաց փետր-
վարյան հեղափոխությունից հետո հիմնվում է բան-
վորական պատգամավորների խորհուրդը, ուր բոյլշե-
վիկները կազմում էին փոքրամասնություն: Յեթե
բանվորական պատգամավորական խորհուրդը մաս-
սաների պահանջով ու բոյլշևիկներին դրդումով անվերջ
ընդհարվում էր բուրժուական դիկտատուրայի որդան՝
«Հասարակական կազմակերպությունների Գործկոմի»
հետ, ապա միաժամանակ նույն խորհրդի ներսում
պայքար էր տեղի ունենում բոյլշևիկներին ու բոլոր
գույնի համաձայնականների միջև: Իրենց բաց թողած
կոչերից մեկում մենշևիկները պարզ կերպով դնում
էին բոյլշևիկներին հետ ունեցած հիմնական տարաձայ-
նությունների հարցը:

«Մեր հեղափոխության բնույթի հարցերում, ներ-
կա մոմենտի խնդիրների նկատմամբ ունեցած հայացք-
ներում, պայքարի տակտիկական պրիոմներում, կու-
սակցության ներսում տարաձայնություններ գոյու-
թյուն ունեն... Պառակտման առաջն առնելու համար
փոքրամասնությանն իրավունք և հնարավորություն
պիտի տալ պաշտպանելու իր տեսակետները»*:

* Сур. Шаумян, „Бакинская коммуна“, էջ 3.

Մենշևիկները ընդհանուր ժողովի բյուրոյի հանձնարարութեամբ այս կոչն ուղղվում է Բագվի պրովետարիատին:

Բոյլշևիկները դեռան պատասխանում են, վոր միասնական աշխատանքը հնարավոր և ցանկալի չէ: 17 թ. աշնանը Բագվի Խորհուրդը համարյա ամենևին չեր արտահայտում լայն մասսաների տրամադրությունը: Նրա ղեկավարները՝ եսեր Սաքո Սահակյանի գլխավորութեամբ պայքարում էին բոյլշևիկներին դեմ: 17 թ. հոկտեմբեր 13-ի նիստում ընդունվում է Ստեփան Շահումյանի առաջարկը խորհրդի գործադիր կոմիտեյի հրաժարականն ընդունելու մասին: Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո տարածայնությունները խորհրդի ներսում ել ավելի սրվում են: Նոյեմբերի 2-ի նիստում վճռական կռիվ է տեղի ունենում, վորից հետո սոցիալիստական բոկը թողնում է խորհրդի նիստը:

Այդ նույն նիստում Ստեփան Շահումյանը հարց է դնում «Հասարակական կազմակերպությունների Գործկոմը» վերացնելու մասին: Սրված և իրենց համար աննպաստ դրությունը պահ մի շվարեցնում է մենշևիկներին, դաշնակներին, մուսավաթականներին ու եսերներին, Բագվի հակահեղափոխությունը: Յերևի նախատեսնելով այդ և նոյեմբերի 2-ի դեպքը, աջ եսեր Ռուբեն Բեգզադյանը դեռևս հոկտեմբերի 25-ին հետևյալ հեռագիրն է ուղարկում Թիֆլիս խորհուրդների Անդրկովկասյան Կենտրոնին. «Բագվում ծավալ-

վում են դեպքերը, իշխանությունը բռնաբեկիչների կողմից գրավելու վտանգ գոյություն ունի:*

Սակայն բուրժուազիայի ներկայացուցիչ, նրա գործի համար պայքարող հեղափոխական այդ կուսակցությունները խորհրդից հեռանալով ստեղծում են մի նոր կազմակերպություն՝

«Հասարակական Ապահովության Կոմիտե» անվան տակ: Իրենց հույսը նոր ստեղծված հակահեղափոխական կազմակերպության վրա դնելով և նրա հետ հաջողությունների հեռանկար կապելով այդ նույն կուսակցությունների ներկայացուցիչը վերոհիշյալ առաջին հեռագրից հետո մի այլ հեռագիր է ուղարկում Թիֆլիս. «Վորոշ հույսեր կան սրված փոխհարաբերությունները լիկվիդացիայի յենթարկելու, հիմնված է հասարակական Ապահովության Կոմիտե զանազան սոցիալիստական կուսակցությունների ներկայացուցիչներից, համապատասխան նախագահությունում»:***

Նորաստեղծ Հասարակական Ապահովության այդ Կոմիտեյի հետևյալ կոչը պարզ գաղափար է տալիս նրա բնույթի և նպատակների մասին:

«Ամբողջ յերկրի և դեմոկրատիայի կամքի վրա վոճրագործ ճնշում է գործադրվում: Անմիտների մի խումբ արյունահոսությամբ տառապող հայրենիքին

*«Как большевики пришли к власти в 17—18 г.г. в Бакинском районе», Էջ-10.

** Նույն տեղը:

հրում են դեպի անալիտիայի և յեղբայրասպան պատե-
րագմի գիրկը»)*:

Հայրենիքի և դեմոկրատիայի անունը Բազմի հակա-
հեղափոխական կուսակցությունները ևս ոգտագոր-
ծում են ամեն քայլափոխում: Հետաքրքրականն այն
է, վոր գաղտնի պատերազմի պատրաստվող դավադիր
այդ կուսակցությունները հանդգնություն ունեյին դեռ
մեղայական կարդալու բոլշևիկներին հասցեյին: Շու-
տով այդ կոմիտեն դառնում է Բազմի հակահեղափո-
խության ձգողական և կազմակերպչական կենտրոնը:
Նրա շուրջն են համախմբվում բոլոր սոցիալիստական
կուսակցությունների և հեղափոխական դեմոկրատական
կազմակերպությունների ներկայացուցիչները: Հայկա-
կան և թուրքական ազգային խորհուրդները ևս շրջա-
պատում են Հասարակության Ապահովության Կոմի-
տեյին: Իսկ ռեալ ռազմական ուժը գտնվում էր ազ-
գային այդ խորհուրդների ձեռքում: Բազմի խորհուրդը
ստիպված է լինում մեծ ուշադրություն դարձնելու
դեպի բարձրացող ու ձևակերպվող հակահեղափոխու-
թյունը, մանավանդ վոր, բացի Հասարակության Ապա-
հովության Կոմիտեյից, գոյություն ունեյին նաև ուրիշ
հակառակորդ կազմակերպություններ, ինչպիսին էյին
Հասարակական Կազմակերպությունների Գործկոմը և
Բազմի քաղաքային ինքնավարությունը: Այս վերջինը
վոչ միայն մոնիցիպալ, այլ և քաղաքական որգան
էր: Իզոլը չէ, վոր բուրժիազիան ձգտում էր այն

* Сур. Шаумян, „Бакинская Каммуна“, кѳ 8.

դարձնելու իշխանության մարմին. այսպես որինակ՝
այդ ինքնավարությունը դրամանիշներ եր բաց թող-
նում:

Բոյլշևիկների հեղափոխական անհաշտ լոգունգների
ազդեցության ներքո Բագվի խորհուրդը մեկը մյուսի
յետևից վորոշում ե կայացնում, վերացնել և ցրել
բուրժուական ղեկառությունների աշխարհ որգանները —
թե Հասարակության Ապահովության Կոմիտեն և թե
Հասարակական Կազմակերպությունների Գործկոմը:
Վորոշ ժամանակ անխուսափելի կերպով սպասողա-
կան վերաբերմունք հայտնաբերելով դեպի բուրժու-
ազիայի համախմբման և կազմակերպման կենտրոն-
ները, Բագվի խորհուրդը մի քիչ ուժեղացնելուց
հետո անմիջապես հեղափոխականորեն գնում ե դրանց
ցրման հարցը: Սուր. Շահումյանը շատ վորոշակիորեն
հայտարարում ե: Բագվի խորհրդի նմանորինակ տակ-
տիկայի մասին:

Փետրվարյան Հեղափոխության և մասնավորապես
Հուլիսային որերից հետո այնքան շեշտակի դարձած
յերկիրիշխանությունն իր տենդենցներով անխուսափե-
լիորեն իրեն զգալ եր տալիս և Բագվում: Չնայած
նրան, վոր ձևականորեն իշխանությունը գտնվում եր
բանվորների և զինվորների պատգամավորական խոր-
հրդի գործկոմի ձեռքին, սակայն գոյություն ունեցող
յերկու ազգային խորհուրդները մեծ ազդեցություն
և ունալ ուժ ունեյին իրենց տրամադրության տակ:
Փաստորեն այդ ազգային խորհուրդները բուրժուա-

կան իշխանության նախատիպերն էյին: Չինված ուժերը գտնվում էյին ազգային խորհուրդների տրամադրության տակ: Առանձնապես շատ ուժ ունեւ Հայոց Ազգային խորհուրդը, քանի վոր թուրքերն ավելի քիչ էյին զինված և, վոր գլխավորն է, զինվորական ծառայության համար մեծամասնությամբ անվարժ: Կուսակցական բոյլշևիկյան կազմակերպությունը թույլ եր: Թույլ եր կուսակցական աշխատանքը նաև բանակում:

Կարմիր Գվարդիայի ջոկատներն ունեյին միասին վերցրած 300—400 մարդ, առանց զինվորական ծառայության փորձի և վորակյալ հրամկազմի: Ճիշտ է, Ռազմահեղափոխական խորհուրդը Թիֆլիսից Բագու փոխադրվելուց հետո՝ վորոշ աշխատանքներ տարվում են այդ ուղղությամբ, բայց անբավարար: Բացվում է հրամկազմի դպրոց: Ընդհանրապես պիտի շեշտել, վոր հրամկազմի բացակայությունը՝ զգացվում եր շատ սուր կերպով: Բացի այդ, չափազանց դժվար եր աշխատանքը ազգային փոխարաբերությունների խառնիճադանճ պայմաններում և լարված մթնոլորտում: Բոյլշևիկյան կուսակցությունը՝ իշխանությունը նվաճելու գործով զբաղված, գործադրում եր ամենագոուշավոր տակտիկա՝ ազգային կոտորածներից խուսափելու համար: Բայց մարտի սկզբներին տեղի ունեցած մի դիպված քիչ եր փնում հրահրի ազգային լարված մթնոլորտը: Միմիայն շնորհիվ բոյլշևիկիների ճիշտ և խելացի տակտիկային հնարավոր ե դառնում խուսափել դրանից: Այսպես կոչված «վայրենի դիվիզիայի»

սպաները զինաթափ են արվում Կարմիր Գվարդեյա-
կանների կողմից: Թուրք Ազգային Խորհուրդը առա-
ջինն իր զորքերը դուրս է բերում Կարմիր Գվարդեյա-
կանների դեմ: Այստեղ հետաքրքրական է Հայոց Ազգա-
յին Խորհրդի դիրքը: Նա սպասողական դրությունից
բղխող զիրքավորում է ընդունում, նախորդ խոստա-
նում է ոժանդակել Թուրք, Ազգային Խորհրդին և նրան
կռվի հանելուց հետո հայտարարում է իր չեզոքության
մասին: Դժվար թե Թուրք Ազգային Խորհուրդը հան-
դես գար, յեթե հույս չունենար դաշնակցի ոգնության
վրա, ասում է ընկեր Սուրեն Շահումյանը: Միայն
կռվի յերկրորդ օրը դաշնակները ևս մասնակցեցին,
կանգնելով հաղթողների, խորհրդի կողմը: Այստեղ
անհրաժեշտ է ընդգծել, վոր նրանց մասնակցությունը
սկիզբ դրեց ջարդի ու հրդեհների, ինչպես և թա-
լանի: Սակայն դաշնակներին չհաջողվեց քաղաքացիա-
կան պատերազմի այդ կոնկրետ դեպքն ազգային կո-
տորածի վերածել:

Մուսավաթ կուսակցությունը իրմով ներկայացնում
էր Թուրք յերխաասարդ բուրժուազիայի և կալվածա-
տերերի շահերի արտահայտիչը: Մի կողմից Բազմում
և Անդրկովկասում ուժեղ զիրքեր գրաված հայկական
բուրժուազիան, մյուս կողմից ագրարային խլրտում-
ները Թուրքական գյուղերում, ստիպում էին Թուրք
բուրժուազիային և կալվածատերերին մոռանալ իրենց
շահերի հակասությունը և միասնական ֆրոնտով հան-
դես գալ: Թուրք բուրժուազիայի և կալվածատերերի

(գլխավորապես Գանձակի նահանգի) միացյալ կուսակցութեան ստեղծումը տեղի ունեցավ 17 թվի հունիսին: Այդ առթիւ հրապարակվում է հետևյալը:

«Մուսավաթ (հավասարություն) ազգային ղեմուկրատական կուսակցութեան՝ վորն աշխատում է ահա մի քանի տարի՝ և հեղաշրջումից հետո կազմված թուրք ֆեդերալիստների կուսակցութեան միջև կայացած է համաձայնություն: Բաց է մնում միայն ագրարային հարցն, դա կուսակցութեան առաջին համազումարում քննելու նպատակով»:^{*}

Փաստորեն նոր կուսակցութեան մեջ ղեկավարող և գլխավորող դերը պատկանում էր թուրք բեկերին ու խաներին: Բուրժուական մուսավաթ ազգային ղեմուկրատական կուսակցութեանն իրեն սպառնացող ընդհանուր վտանգի հանդեպ կապիտուլյացիա չէ անում կալվածատերերի առաջ: Մասամբ, թերևս, դրանով պիտի բացատրել այն հանգամանքը վոր հայ բուրժուազիայի և թուրք բուրժուազիայի միջև համաձայնութեան գալու և միշտ միասնական ֆրոնտով հանդես գալու գործը խախտու հիմքեր է ունենում: Չարաչար սխալվում են նրանք, վորոնք այդ բացատրում են ազգային մոմենտով: Այդպես մտածել՝ կնշանակի տուրք տալ բուրժուական իդեալիզմին, հրաժարվել մարքսիզմի հիմքը կազմող դասակարգային մոտեցումից: Մենք կարծում ենք, վոր այդ հարցում ամենաչնչին կասկած անգամ չի կարող լինել: Հիմնովին

^{*} М. Д. Гусейнов, Партия „Мусават“, Էջ 26

սխալ եւ այն տեսակետը, թե դաշնակցականները Բազուն պաշտպանում եյին թուրքերից նրա համար, վոր աւերիւմ առեւտրական զգացմունք եյին տածում դեպի Մուսավաթը և վախենում եյին հայկական բնակչութեան կոտորածից՝ Բազուն գրավելու դեպքում: Վոչ հեռու անցյալի պատմութիւնն ապացուցում եւ, վոր դաշնակները հայ բնակչութեան կոտորածից վոչ միայն չեն խուսափել, այլև իրենց քաղաքականութեամբ միշտ եւ նպաստել են դրան: Իսկ Մուսավաթի հետ նրանք հայ բուրժուազիայի կամքից յեղնելով փորձել են համաձայնութեան լեզու գտնել, չնայած նույնիսկ նրան, վոր այդ շրջանում Մուսավաթի ներսում վճռական խոսքն պատկանում եւ բեգերին ու խաներին:

Այսպէս, Բազմի խորհրդի նիստերից մեկում 18 թվի փետրվարին դաշնակցութեան ներկայացուցիչը վեր՝ եկեւում և հայտարարում, վոր կատեգորիկ կերպով բողոքելով այն թունավորման դեմ, վոր «Իզմետի»-ի եղերում տարվում ե իր կուսակցութեան նկատմամբ, դաշնակցական ֆրակցիան, վորպէս բողոքի նշան, թողնում ե նիստը: Դաշնակցութեան ներկայացուցիչի յետեից նույն բովանդակութեամբ հայտարարութիւն ե անում և նույն կերպ վարվում Մուսավաթի ներկայացուցիչը: Մի այլ դեպք: «Ադրբեջան» թերթը 19 թվին պատմում եր, թե մարտի դեպքերի նախորդակին, յերբ այդ դեպքերը հասունացել եյին և անխուսափելիորեն պիտի տեղի ունենային, թուրք Ազգային խորհրդին են ներկայանում Հայոց Ազգային

Խորհրդի ներկայացուցիչները և հայտարարում են, վոր նրանք բոլշևիկներին հետ չեն: Բոլշևիկները կողմնակից են դասակարգային պայքարին, իրենք դրա հետ վոչ մի կապ չունեն և վոր պետք է իրենց գործողությունները համաձայնեցնեն Մուսավաթի հետ:*

Այսպիսով հիմնովին սխալ է այն կարծիքը, վոր դաշնակցությունը և Մուսավաթը Բազմի դեպքերին վոչ մի հարցում միացյալ ճակատով հանդես չեն յեկել: Ել չենք խոսում նրանց միատեղ աշխատանքի մասին, ինչպես Հասարակական Կազմակերպությունների Գործկոմում, այնպես էլ Հասարակության Ապահովության Կոմիտեյում: Այդ իր հերթին չի բացատրում այն հանգամանքը, վոր հակադրություն գոյություն ուներ յերկու ազգային խորհուրդների միջև: Այդտեղ հայկական լայն մասսաների ազգային զգացմունքներն ոգտագործելուց բացի հիմնական դեր է խաղում դաշնակցության հայ բուրժուազիայի անգլիական որինտացիան: Սակայն այդ մասին մի քիչ հետո:

Մի քանի խոսք մարտի դեպքերի մասին: Ընկեր Սուրեն Շահումյանը իր հիշողություններում գրում է, վոր այդ կարևորագույն անցքերի լուսաբանման գործում, անգամ մեր կուսակցության շարքերում, սխալ տեսակետներ կան: Դեպքերի լենինյան ստրատեգիայի ու տակտիկայի ճիշտ անալիզը մեզ բերում է այն յեզրակացության, ինչպես այդ իրավացիորեն

* Как большевики пришли к власти в Бак. районе, էջ 17—18

նկատում ե Սուրեն Շահումյանը, վոր մարտի անց-
քերն իրենց հիմքում ունենալով դասա-
կարգային պայքարի մոմենտը, Բագվի իրա-
կանության կոնկրետ պայմաններում ան-
խուսափելիորեն ազգային գունավորում
են ստացել, մանավանդ վոր այդ ուղղությամբ
հակայական պրովակացիոն աշխատանքներ եյին կա-
տարում ներսի և դրսի հակահեղափոխությունները:
Այդ մասին Բագվի կոմունայի ակտիվ մասնակիցնե-
րից ընկ. Ս. Տ. Գաբրիելյանը Աստրախանից հետև-
յալն ե գրում Ստեփան Շահումյանին:

«Բոլորը միաձայն ասում են, վոր Բագվում հայ-
թուրքական կոտորած ե տեղի ունենում և այդ կոտո-
րածն առաջացրել են հայերը: Այդ լեզենդան գնում
ե դեպի վեր Վոլգայով, տարորինակ անվստահ վերա-
բերմունք ստեղծելով նույնիսկ մի քանի կազմակեր-
պությունների շրջանում»:^{*}

Իսկ եսերական «Наш Голос»-ը գրում եր. «Մեզ
մոտ ինչ ուզում եք յեղել ե, բայց վոչ քաղաքացիա-
կան պատերազմ»:

Բայց եյականն այն ե, վոր մարտի դեպքերն իրենց-
մով նոր շրջան են ստեղծում Բագվի Խորհրդի պատմու-
թյան մեջ: Յեթե նկատի առնենք, վոր Բագվի Խոր-
հուրդը պաշտպանող Կարմիր Գվարդեյականների դեմ
կովի եյին դուրս յեկել Մուսավաթի ստեղծած ու նրա
տրամադրության տակ յեղած զորամասերը, վորոնք

^{*} Сур. Шаумян, „Бакнвская Каммуна“, № 94

մեծ մասամբ բաղկացած էյին յունկերներից, խա-
նութպաններից, տնատերերից և ղոչիններից, բեկա-
դարաբան հրամանատարության ղեկավարությամբ,
ապա հարցը միանգամայն կպարզվի: Բացի այդ, հիմնա-
կան նշանակութիւն ունի վոչ այնքան կռվի մաս-
նակիցների կազմը, վորքան կռվի պարզօրոշ
լուր ունեցնելը:

Հայոց Ազգային Խորհրդի տրամադրության տակ
յեղած զորամասերի մասնակցութիւնը, ինչպես մար-
տի անցքերին, այնպես եւ ընդհանրապես Բագվի Կո-
մունայի պաշտպանության գործին, հետևանք են վոչ
թե «Կոմունայում տիրող հայկական դիկտատուրայի»,
այլ պարզապես նրան, վոր Կոմունան իր տրամադրու-
թյան տակ անհրաժեշտ զինվորական ուժեր չունե-
նալով ստիպված եր պրոլետարական հեղա-
փոխության շահերից յեւնեւով ոգտագոր-
ծել ազգային այդ գնդերը, հակառակ դաշ-
նակցականների ստեղծած դժվարութիւն-
ների ու խոչընդոտների: Թերևս, դաշնակ-
ցականները ռեալ կյանքի հակասութիւններից բխող
պատմական այդ փաստը հետագայում ոգտագոր-
ծել են՝ Խորհրդային Խլխանության և Կոմունայի
ջերմ պաշտպաններ ու բարեկամներ իրենց դուրս
բերելով: Սակայն դրանով նրանք միգուցե թող փչեն
միայն միամիտների աչքին: Իրական համառ փաս-
տերը միանգամայն հակառակն են ապացուցում: Նրանք
անվերապահօրեն հաստատում են, վոր դաշնակցա-

կանները Բագվի Կոմունայի դեմ պայքարող հակահեղափոխական գնդի ամենաակտիվ զինվորներն են յեղել, միշտ և ամեն կերպ նրանք աշխատել են դասակարգային պայքարն ու քաղաքացիական պատերազմն ոգտագործել ազգային անտագոնիզմը հրահրելու և անգլիական իմպերիալիզմի շահերը պաշտպանելու։ Նրանք Բագվի պաշտպանություն գործում կատարած իրենց դերը ի շարք գործ դնելով կազմալուծել են ֆրոնտը, չեն յենթարկվել ընդհանուր հրամանատարությունը, և հայ սպաների միջոցով թալաններ ու կոտորածներ են կազմակերպել ֆրոնտին մոտ գտնվող թուրք գյուղերում։ Անգլիացիների հետ անվերջ բանակցությունների մեջ մտնելով, այդ վերջինների գալուստը շտապեցնելու նպատակով, նրանք առանձնապես մեծ ուշադրություն են դարձրել բանակի դիպլոմատիկ խախտելու և ֆրոնտը քայքայելու վրա։ Յեվ այդ իհարկե նրանց հաջողվում էր, քանի վոր հրամկազմը, նույնպես դաշնակցական սպաներից կազմված, ակտիվ կերպով իրագործում էր հայ բուլժուազիայի կամքը։ Այդ տեսակետից հետաքրքրական են հետևյալ փաստաթղթերը։ Ռուսաստանից յեկած փոքրաթիվ զորաբանակի հրամանատար Պետրովը Ստեփան Շահումյանին և զինվորական կոմիսար Կորգանովին ուղղած իր հեռագրում, գրված 18 թվի հուլիսի 25-ին, ասում է.

«... Համագասպի հեծելազորն ուզում էյին տանել այն մոմենտին, յերբ յես այդ չեյի կարող նկատել,

չնայած կարգադրության, վոր նրանք չգնան, նրանց լառաջարկված եր գնալ Բազու... նախագգուշացնում եմ իբրև գինվորական, վոր գործի այդպիսի կազմակերպման դեպքում վոչ թե պատերազմ կլինի, այլ խառնաշփոթություն, ուր ամեն ինչ կկործանվի»։*

Համագասպը և մյուս դաշնակցական հրամանատարներն ու սպաները Հայոց Ազգային Խորհրդի թեազրանքով կարող եյին թողնել ֆրոնտը, խանգարել և կազմալուծել Բազվի հեղափոխական պաշտպանության գործը։

Վոմն դաշնակցական Թառայան պարզ կերպով դնում է այն հարցը, վոր մարտի քաղաքացիական կռիվներին մասնակցելով իրենք ցանկացել են Գանձակի վրեժն առնել։ Իր ընկերներից մեկին գրած նամակում նա ասում է.

«Յերեք ժամ շարունակ ամեն կողմից սկսեցին նրանց (թուրքերին) կոտորել և միևնույն ժամանակ նրանց տներն այրել։ Վոչ վոքի բաց չեյին թողնում, այլ տեղն ու տեղն սպանում եյին... սա ուղղակի սպանդանոց եր, փողոցները դիակներով լիքն եյին, չեյին խնայում վոչ յերեխաների, վոչ կանանց, վոչ ել ծերերին — ամենքն ել իրենց բաժինը ստացան։ Չհավատաս, իբր թե դաշնակցականները չեզոք դիրք են բռնել. նրանք ճանապարհները փակեցին, վորպեսզի գյուղերից ոգնություն չհասնի... Թուրքա-

* Сур. Шаумян, „Бакинская Коммуна“, кр 36.

կան բոլոր տները, խանութները և մագազինները կողոպտված և այրված են... Համազասպը մեծ քաջություն ցույց տվեց և լավ ջարդեց նրանց»։ Դաշնակցական Թառապանի նամակը բերելուց հետո Գեղամյանն իր կողմից ավելացնում է, թե դաշնակցական զինվորներն «իրենց համար արհեստ եյին շինել թաթարներին կողոպտելը»։ Նույն բանը ստիպված եր խոստովանվել նաև դաշնակցական «Արև» թերթը, վորը գրում եր թե՝ «Մեր շարքերում խառնվել են վատահոգի թալանչիներ, թույլ ու անպաշտպան կանանց ու յերեսաների վրա ձեռք բարձրացնողներ։ Դեռ մարտի դեպքերի ժամանակ նկատվեց այդ զգվելի արատը»։ *

Յեթե Հայոց Ազգային Խորհուրդը մի կողմից իբր թե չեզոք ու լոյալ եր մնում, ապա միաժամանակ նա դիրեկտիվներ եր տալիս ազգային կոստորածի վերածել մարտի անցքերը, ոգտվելով իր տրամադրության տակ յեղած զինված ուժերից։ Կասկած չկա, վոր մեր կուսակցության Բագվի կազմակերպությունը Շահումյանի և Ջափարիձեյի գլխավորությամբ անխուսափելի կերպով ստիպված լինելով ոգտագործել Հայոց Ազգային Խորհրդի գործառնները, իր վարած ճկուն տակտիկայով կարողանում է մեկուսացնել ու չեզոքացնել դաշնակցական ավանտյուրիստական միտում-

* «Տաճիկները Կովկասում և Բագվի անկումը», — Յեղիշե Գեղամյան, 1919 թ. Բագու, էջ 49 — 50։ Նամակը տպված է „Каспий“ թերթում, 1919 թ. № 77։

ները: Մեր ընկերները Բագվում յերբեք ել բարի միամտություն չեն ունեցել դաշնակցականների ռեակցիոն հակահեղափոխական դիրքավորման մասին: Նրանք շարունակ և անվերջ քննադատել ու պախաւրակել են դաշնակցութեան գործնեյությունը, չհրաժարվելով այդ կուսակցութեան ազդեցութեան տակ գտնվող զորամասերն ոգտագործելուց: Նրանք ամեն միջոց ձեռք են առել լիկվիդացիայի յենթարկելու դաշնակցական զորամասերը: Նույնիսկ Բագվի Սորհուրդը վորոշում է ընդունում այդ մասին: Այլ խնդիր է, վոր այդ վորոշումն մի շարք պատճառների շնորհիվ հնարավոր չի լինում իրագործել: Կենտրոնից հյուսիսից ոժանդակություն ստանալուց բան չի դուրս գալիս: Այնտեղից ուղարկված Պետրովի զորամասը քիչ եր և բնական է, վոր նա չեր կարող վճռական դեր խաղալ Բագվի պաշտպանութեան գործում: Սեփական զինվորական ուժերի պակասը և ֆրոնտը պաշտպանելու անհրաժեշտությունն այնքան սուր կերպով եր դրված, վոր Բագվի Սորհուրդը ստիպված է լինում նույնիսկ հրավիրելու Բիչերախովին իր զորամասով: Սխալ կլիներ կարծել, թե անգլիացիների հետ կապ պահպանող և ռեստավրացիոն նպատակներ հետապնդող այդ զինվորականին Բագու կանչելու պատճառն այն է, վոր նրա այդ դիրքի մասին ամենակին տեղեկություն չունեն Բագվի Սորհուրդը: Շահումյանի հետևյալ խոսքերն ասում են, վոր Սորհուրդը համենայն՝ դեպս վորոշ բան գիտե և լուրջ

կասկածներ ունենալու և մասին: Բայց և այնպես ստիպված եր հրավիրելու՝ վորպեսզի գոնե այդ կերպ մի քիչ ել յերկարացվի Բագվի պաշտպանության գործը:

«Փայլուն գործառն է — ասում է Շահումյանն իր ճառերից մեկում, — մենք ամբողջ ժամանակ տատանվում եյինք, թե նա (Բիշերախովը) անգլիական ազնւոտ է թե՞ ռուսական պատրիոտ, վորն ուզում է փրկել Ռուսաստանը, մտածեցինք մտածեցինք և վերջի վերջո՝ վճռեցինք, վոր նա ապնիվ ռուս պատրիոտ է, իսկ դուրս յեկավ վոր անգլիական վարձկան է»:^{*}

Անշուշտ Բիշերախովն իր գործառնով դրությունը չփրկելով, նահանջը հետաձգեց:

Ընդհանրապես սեփական հարազատ զինված ուժ չունենալն անհաղթահարելի դժվարություններ եր դնում նրանց առաջ: Թերևս պետք եր ավելի վճռական լինել այդ ասպարեզում. հուսալի զինված ուժեր կազմակերպել: Յեթե պրոլետարիատի վորոշ մասի յետամնացության պատճառով և ազգային լարված անտագոնիզմի պայմաններում դա շատ դժվար գլուխ յեկող գործ եր, ապա այստեղ վորոշ չափով դեր ե խաղում նրանց դրական սպասումը հյուսիսից: Հյուսիսից զինված ուժերի ոգնությանը սպասելով և դրանց հետ վորոշ հույսեր կապելով, անհրաժեշտ եր միաժամանակ Բագվում ավելի յեռանդուն ձեռնար-

^{*} „Как большевики пришли к власти в Баку“, 42 35

կումները դիմել՝ հաճատարիմ գործամասեր ունենալու։ Այս իհարկե չի նշանակում, վոր պետք էր հրաժարվել հակառակորդ զինված ուժերն ոգտագործելուց։ Վոր Բագվի Կոմունան թեթև ու միամիտ չի յեղել Բիչերախովի հրավիրման գործում, վկայում է այն, վոր հունիսի կեսերին Ֆրոնտ անցած նրա գործամասի կազմի դրուժյան և տրամադրությունների մասին մանրամասն տեղեկություն է ստացվում 18 թվի հունիսի 26-ին Շնգելիից։ Հետևյալ տողերը պարզում են այդ գործամասի քաղաքական, բարոյական վիճակը։

«Աշխատավարձով բարձր կազմալուծված, բոլորովին ազատ՝ պատիժ կրելուց, դիսցիպլինի բացակայությամբ, անգործնեյությամբ, քաղցած պարսիկների ծառայությունից ոգտվելու հնարավորությունով ապահովված, յերկրատե բացակայությունից հետո նրանց մեջ անգամ տուն վերադառնալու ցանկությունը լիովին բացակայում էր»։*

Լքված ու կազմալուծված մի գործամաս, վոր վարձկանի դեր միայն կարող էր կատարել։ Հետագայում Բիչերախովն իր գորաբանակով մեծ քյալագ է խաղում Կոմունայի գլխին։ Անգլիացիներին հրավիրելու խնդիրը սուր կերպով դնելու համար, նա հուլիս 31-ին բոլորովին թողնում է Ֆրոնտը և անհասկանալի պատճառներով դեպի Դերբենդ շարժվում։

Դրությունը Կասպից նավատորմի վրա նույնպես անմխիթար էր։ Նավաստիների անձնական կազմը

* Сур. Шаумян, „Бакинская Каммуна“, кз 119

նպաստավոր չլինելուց բացի գտնվում էր անգլիացի-
ներին ազդեցության տակ և յենթակա յեր կազմալուծ-
ման պրոցեսին: Այդ ամենի մասին Բագվի Խորհրդի
առաջ լուրջ կերպով հարց եր դնում նավատորմի կո-
միսար ընկ. Կուզմինսկին: Ջափարիձեյի անունով գըր-
ված իր նամակում նա ասում է, վոր իր նպատակն
է «առողջացնել կամանդան և փոխել նրանում տիրող
միանգամայն անփութ վերաբերմունքը դեպի հեղա-
փոխությունը: Նավատորմի վերջնական քայքայման
համար հնարել են նոր մարդկանց ընդունելության
միանգամայն փոճրագործ կանոնադրություն»:
Նա ասում է, վոր ընդունվողների մեջ կան «դեմոկրատական
հասարակության թափթփուկներից, վորոնք նավա-
տորմ են մտնում անպատիժ կերպով, խուլիգանու-
թյուն անելու»:
Վերջում Կուզմինսկին խնդրում է
Բագվի Խորհրդից մի շարք կտրուկ եյական միջոցների
դիմելու «նավատորմն ամբողջությամբ Խորհրդային
իշխանության ձեռքն առնելու, հաստատ և կարող
հենարան ստեղծելու համար»:

Սակայն նավատորմի նկատմամբ իր ժամանակին
վոչ մի գործնական միջոց ձեռք չառնվեց, գրում է
Սուր. Շահումյանը:^{*} Նրա կարծիքով Բագվի Խորհր-
դային իշխանության խոշոր սխալներից մեկը ռազմա-
նավատորմի թերագնահատումն ու դեպի այն ցուցա-
դրած պատսիվ վերաբերմունքն էր: Ռազմական ուժերի
անմխիթար լինելու պատկերը լրացնելու տեսակետից

^{*} Сур. Шаумян, „Бакинская Каммуна“, էջ 49

պակաս կարևոր չե՝ նաև այն, վոր հին ժամանակ նավթա-
արդյունաբերության բանվորներն ազատված լինելով
զինվորական ծառայությունից, իրենցից վարժ ու
կարող ուժ չեյին ներկայացնում: Յեվ շատ դժվար ե
նրանցից համապատասխան զինվորական ուժ պատ-
րաստել, քանի վոր դա կապված եր ժամանակի հետ:
Բացի այդ բոլորից, Բագվի պաշտպանությամբ զբաղ-
ված բանակը քայքայելու նպատակով Ննդեղից Բագու-
յե ուղարկվում վոմն դաշնակցական Ջաղեթյան: Չե՞
վոր անգլիացիներին պետք եր հրավիրել՝ անգեն ու
անպաշտպան Բագվի պրոլետարիատին անյել դրու-
թյունից փրկելու անվան տակ: Պետք եր այնպես
անել, վոր նրանց գալստյանը սպասեյին և խնդրեյին:
Բիչերախովի մոտ ռազմաքաղաքական հետախույզի
պաշտոն ունեցող դաշնակցական այդ Ջաղեթյանի
մասին Շահումյանին Ննդեղից հետևյալն ե գրում
աբևելյան պարսկական ֆրոնտի Ռազմահեղափոխան
Խորհրդի նախագահ ընկ. Չելյապինը. «Ջաղեթյանին
Հեղափոխական Կոմիտեյից վտարելու մոմենտը — դա
դաշնակների քաղաքականությունը պարզելու սկիզբն
ե: Դաշնակները կապ են պահպանում անգլիացիների
հետ: Բոլոր ուժերով ձգտում են նրանց Բագու բերել
ինչ ել վոր լինի: Հեղափոխական Կոմիտեն պիտի հե-
ռացվի Ննդեղից, վորպես դրան խանգարող որգան,
սա կուսակցության (Դաշնակցության) առաջին քայլն
եր: Կասկածներ կան, վոր Բիչերախովը (չգիտեմ), իսկ
սպայությունը լողունդ ունի տապալելու Խորհրդային

իշխանությունը Բագովում, գինձորակա՛ն գիկտատուրա հաստատելու և դաշնակների, անգլիացիների ու զորամասի հետ միասին գրավելու Թիֆլիսը և դուրս քշելու գերմանո-տաճիկներին: Ի սեր ասածո, զգուշ դաշնակների հետ»: Մի այլ անդ նույն Ձեյապինը ասում է. «Ջադեթյանը պատռեց իր դիմակը և կանգնեց աջ դաշնակի վողջ հասակով»: Վոչ միայն սոցիալիստին, այլ և քաղքենու համար էլ խորթ վարմունքով նա հարձակվեց ինձ վրա. Ջադեթյանն ինձ մեղադրում է 96 հազար ուլբի գողանալու մեջ»:

Ընդհանրապես անգլիացիներին Բագու բերելու առթիվ հակահեղափոխական կուսակցությունները շատ վաղուց եյին սկսել բանակցությունները: Անգլիացիների ոգնությամբ Բագուն գերմանո-տաճիկա՛ն արշավանքից պատսպարելը վոչ մի հիմք չունի: Դաշնակները շատ առաջ եյին սկսել բանակցություններ անգլիացիների հետ, չնայած նրան, Վոր այդ ժամանակ Բագվին անմիջական վտանգ չէր սպառնում: Գեներալ Դենստելվիլը այդ մասին իր մեմուարներում ասում է. «Ապրիլի 21-ին արդեն յերևացին վերահաս գարնան անվիճելի նշանները: Յերկու ու անց մեզ մոտ յեկավ մի հայ բժիշկ Բագվից, այնտեղի Հայոց Ազգային Խորհրդից, խնդրելով մեր ոգնությունը և մեզ խորհուրդ տալով, Վոր անմիջապես շարժվենք դեպի աշխարհի այդ մասը»: Նույն հարցի մասին անա թե ի՞նչ է գրում անգլիական գեներալ Տոմսոնը Հայոց Ազգային Խոր-

հրդիւն, Բազմի Կոմունայի անկումից հետո, 1918 թվի նոյեմբերին.

«Խնդրում եմ ընդունել իմ սիրալիր շնորհակալությունս ձեր նամակի համար, վորով դուք շնորհավորում եք մեզ մեր թշնամիների հանդեպ տարած վերջնական հաղթանակի համար: Ինձ համար չափազանց հաճելի յե անձամբ հանդիսատես լինել այն գնահատելի ծառայություններին, վոր հայ ժողովուրդը ցույց տվեց դաշնակիցներին: Դուք կարող եք հավատալ, վոր այդ ծառայությունները կգնահատվեն: Դաշնակիցների մտադրությունները ձեզ լիովին հայտնի յե և դրանց կյանքի մեջ գործադրման համար պետք ե սպասել մոտիկ ապագային»:

Անգլիական զենեքալների այս տողերն ամենևին կասկած չեն թողնում այն մասին, վոր Բազմի հակահեղափոխական կուսակցությունները և նախ և առաջ դաշնակցությունը հենց սկզբից կանոնավոր կապ են հաստատում անգլիացիներին հետ և շարունակ նրանց Բազու հրավիրում: Այդ նպատակին հասնելու համար նրանք խոչընդոտներ ու արգելքներ են ստեղծում Բազմի Սորհրդի առաջ, թուլացնում նրա ֆրոնտը: *

* Դաշնակցականներին մասին խոսելիս այստեղ մի հարց ևս պիտի շեշտել: Հայտնի յե, վոր Անգրկոմսյան սեյմի որոք նրանք Թիֆլիսում մտածում և պլաններ եյին կազմում, վոր միգուցե Թուրքիայի համաձայնությամբ հն րավոր լինի նրա պետության սահմաններում միացյալ Հայաստան ստեղծել:

Դաշնակներից ամենեկին յետ չեյին մնում իրենց հակահեղափոխական գործնեյությամբ եսերները, մուսավաթն ու մենշեիկները: Անգլիացիների հետ բանակցելուն զուգընթաց եսերները պղտորում էին Բազմի ուսու բանվորութան միտքը, նրա մեջ ազգայնա-

Այսպես, որինակ՝ Բաթումից Պոլիս մեկնող դաշնակցական պատգամավորության նախագահ Ահարոնյանը պատգամավորության նպատակների մասին հետեյալն է հաղորդում „Каспий“ թերթին. «Մեր նպատակն է ազատել և փրկել Կովկասի հայությունը, վոր կախված է միմիայն Թուրքիայից, վորին մենք խոստովանեցինք մեր գործած սխալները և վստահ ենք նրա ներողամտության ու բարեկամության վրա»: Իսկ 18 թվի հունիսի 4-ին, Բ թումում կնքված հայ-տաճկական հաշտության դաշնագրի կետերից մեկում այսպես կոչված Հայաստանի Հանրապետությունը պարտավորվում է գործադրել իր բոլոր ջանքերը՝ Բագու քաղաքից հեռացնելու այնտեղ գտնվող հայկական ուժերը: Ընդհանրապես մի շարք փաստեր կարելի չե բերել վորոնք վկայում են այդ շրջանում Թվֆլիսի դաշնակցականների ունեցած թուրքական որիենտացիա վորոնեւում մասին: Դաշնակցության Կենտկոմի անդամ Արզումանյանը գտնվելիս է յեղել Բազմի վրա արշավող գերմանո-տաճկական զորաբանակի շտաբում: Սակայն Բազմի դաշնակցականների անգլիական որիենտացիան հակադրություն եր ստեղծում նրանց տակտիկայի միջև Թիֆլիսում և Բազմում: Բայց յերբ Թիֆլիսի դաշնակցականների ուսուպիկ պլաններն անհաջողության են մատնվում, յերբ պարզվում է գերմանո-տաճկական իմպերիալիզմի ագրեսիվ տենդենցները, նրանք վորոշակի կերպով դեմ են դուրս գալիս տաճիկներին ու մուսաւվաթին:

կան տրամադրություններ ծնեցնելով: Մուսավա-
թական հակահեղափոխությունն իր հերթին ամրացել
էր Գանձակում, վայելելով գերմանո-տաճկական իմ-
պերիալիզմի ամենալայն համակրանքն ու գործնա-
կան աջակցությունը և համագործակցելով Թիֆլիսի
մենշևիկների հետ, ստանալով այդ վերջինի ոգնու-
թյունը: Սերտ կապ գոյություն ունեւ թե Անդրկով-
կասյան Սեյմի և թե տաճկական գործերի գլխավոր
հրամանատարության հետ: Մուսավաթականները տա-
ճիկների հետ նրանցից ռազմական ոգնություն ստա-
նալու առթիւ բանակցությունները սկսել էին վարել
զեռեա Տրապիզոնի կոնֆերենցիայում: Վրաստանի
մենշևիկներն անմեղ ձևանալով հայտարարում էին,
վոր իրենք կուրսում չեն, վոչինչ չգիտեն: Հետագա-
յում, յերբ Բագուն գրավւեց գերմանացիների և տա-
ճիկների կողմից, Վրաստանի զինվորական կոմիսար
Գեորգաձեն վողջունելով այս վերջինների հաղթա-
նակն ասում է. «Վողջունում եմ ձեզ բոլորիդ՝ բոլշևիկ-
ներին դուրս քշելու առթիւ և ձեր փառաւոր դե-
մոկրատիկան իշխանությունը Բագվում»:

Սակայն սխալ է կարծել, թե Բագվի Կոմունայի
անկման գործում հիմնական դեր է խաղացել գերմա-
նո-տաճկական իմպերիալիզմի արշավանքը: Կոմունայի
անկման գլխավոր պատճառներն այդտեղ չպետք է
փնտրել: Եյականը հակահեղափոխական կուսակցու-
թյունների աշխատանքն է և իմպերիալիստական ողա-
կավորման ու հեղափոխական Ռուսաստանից կտրված

լինելու պայմաններում նրանց հաջողություններն են։ Դրան պիտի ավելացնել նաև այն, վոր հացի և ընդհանրապես սպառման միջերջների բացակայությունը նույնպես ազդում է ստեղծված որհասակաւն վիճակի վրա։ Նման դրության մեջ առանձնապես հաջողություն է գտնում հակահեղափոխական համաձայնական կուսակցությունները՝ անգլիացիների հրավիրման ոգտին տալած ազիտացիան։ Այդ բոլորին մասամբ նպաստում էր նաև Բագվի պրոլետարիատի ազգային կազմը և դրան կապված նրա վորակավորումը։ Բագվի շրջանում սևագործ բանվորների հիմնական մասսան բաղկացած էր թուրքերից և պարսիկներից, իսկ վորակյալ բանվորները՝ հայերից և ռուսներից։ Ազգայնական կուսակցություններին հաջողվում է մեկուսացնել ու չեզոքացնել տարբեր ազգության պատկանող բանվորներին, նրանց իրար հակադրել և դրանով ջլատել ու քայքայել պրոլետարիատի միասնական ֆրոնտը։ Չափազանցություն և սխալ չի լինի, յեթե ասենք, վոր այդ շրջանում Բագվի պրոլետարիատի զգալի մասը դեռևս չէր ազատված ազգայնական համաձայնական տրամադրություններից։ Միգուցե այլ պայմաններում, որինակ յեթե Բագուն կտրված չլինէր բանվորագուղացիական հեղափոխական Ռուսաստանից, պրոլետարիատի զգալի մասի դասակարգային պարզ ու շեշտակի գիտակցության բացակայությունն այնքան էլ վճռական դեր չէր խաղա, քանի վոր հեղափոխության հաղթանակը կենտրոնում այդ դեպքում ռեալ ոգնու-

Թյուն կհասցնէր Բագվին: Բայց իրականում այդպէս
 չէր դրուծյունը և ծանր ու դժվարին պայմաններից
 յելք փնտրող Բագվի պրոլետարիատը համաձայնական-
 ների ագիտացիայի ազդեցության տակ հաշտվում է
 անգլիացիներին Բագու կանչելու մտքի հետ: Հու-
 լիսի 25-ին Սորհուրդը վորոշում է 259 ձայնով ընդ-
 դեմ 236-ի անգլիացիներին Բագու հրավիրել: Դրանից
 հետո մեր կուսակցությունը փորձում է մի կերպ փո-
 լոել Սորհրդի այդ վորոշումը և դրա համար դիմում է
 բանվորական մասսայական միտինգներին: Բանվորա-
 կան այդ միտինգներում, համարյա ամենուրեք, բանա-
 ձեւեր են ընդունվում, վորոշում վստահության
 քվե տալով բոյլշևիկներին, միաժամանակ
 պահանջում են հրավիրել անգլիացիներ-
 րին: Բագվի անցքերին մասնակցողները պատմում
 են, վոր ընդամենը 2 ձայն է ստացել անգլիացիների
 հրավիրմանը դեմ արտահայտվող բոյլշևիկների բանա-
 ձեւը: Նույն կերպ են վարվում նաև բոլոր զինվորա-
 կան մասերը, բացառութեամբ մի զրահապատ զնացքի:
 Մենք շեշտում ենք, վոր յեթե այս բոլորը վկայում
 են Բագվի պրոլետարիատի ապրած անասելի ծանր
 դրության մասին—ապանրանք միաժամանակ արդյունք
 են նրա, վոր այդ նույն պրոլետարիատի մի զգալի
 մասը դեռ վերջնականապէս չէր թոթափել իր վրայից
 համաձայնականության ու ազգայնականության փո-
 շին: Նա շարունակում եր ապրել այդ իլլյուզիաներով:
 «Բագվի բանվորության մեծամասնություն-

նը մանր բուրժուական տապանումների
 յենթարկվելով, անյեւ դրության մեջ լինե-
 լով, գնաց այդ կուսակցություններին (հա-
 կահեղափոխական) յետևից անգլիական
 իմպերիալիզմի հետ», ասում ե ընկ. Միկոյանը։*
 Այսպես, այդ վերջին մոմենտն էս, այն ժամանակվա
 պայմաններում մեծ դեր խաղաց։ Հայտնի յե, որինակ,
 վոր անգլիացիներն Շնգելիում այնքան ել մեծ ուժ հու-
 նեյին։ Դժբախտաբար, նրանց հզորության և հարուստ
 պարենավորում ունենալու հետ կապված լեզենդները
 ցրվեցին միայն հետո, յերբ նրանք թողին Բագուն։
 Յեւ վերջապես, միթե Թիֆլիսում և Վրաստանի
 այլ վայրերում պրոլետարիատի կողմից զգոն հեղափո-
 խական տրամադրություն հայտնաբերելու միջոցին,
 չեր կարելի գոնե վորոշ չափով խանգարել և խոչըն-
 դոտներ ստեղծել գերմանո-տաճկական իմպերիալիզմի
 արշավանի առաջ։ Սակայն, մենչևիկյան նացիոնա-
 լիստական տրամադրություններով գերված Վրաստանի
 պրոլետարիատի խոշորագույն մասն այդ չեր կարող
 անել։ Հենց այդ իսկ տեսակետից մեր կարծիքով
 անպայման ճիշտ են այն ընկերները, վորոնք ասում
 են թե Բագվի Կոմունայի անկումը և այդտեղ
 պրոլետարիատի գործած խոշորագույն սխալը հետա-
 գայում մեծ դաս յեղան Բագվի պրոլետարիատի հա-
 մար, նրա հեղափոխական գիտակցության և դասա-
 կարգային կոմիվածության աճման ու բարձրացման

* „Правда“, 1928 թ., № 219

տեսակետից: Կոմունան իր գազաթին բարձրացրեց հեղափոխական շարժումը և Բագվի ու Անդրկովկասի պրոլետարիատին ազատագրեց համաձայնական տենդենցներից, գործնականում ցույց տալով դաշնակների, մենշևիկների, մուսավաթականների և էսերների դավաճանությունն ու սնանկությունը: Նա արթնացրեց, զգոն և աչալուրջ դարձրեց բանվոր դասակարգին: Բագվի բանվորների խոշոր մասը, վոր գնում էր իմպերիալիզմի ազգայնա-շովինիստական ազենտների յետևից, հետագայում յերես դարձրեց նրանցից:

Հիմա մի քիչ կանգ առնենք Կոմունայի գյուղացիական քաղաքականության վրա: Դժբախտաբար այդ ասպարեզում Կոմունայի գործնական աշխատանքներին վերաբերող նյութեր չկան մեր տրամադրության տակ, բացի նրա սկզբունքային դիրքավորման հետ կապ ունեցող դոկումենտներից: Այդ նյութերի ու դոկումենտների ըննությունը մեզ բերում է այն յեզրակացության, վոր Կոմունան և նրա առաջնորդները ճիշտ գիծ են վարել այդ ուղղությամբ: Բանվորագյուղացիական դաշինքի լենինյան իմաստը միանգամայն մոտ էր և ընդունելի Շահումյանի ու Ջավադրիձեյի համար: Նրանք լավ էյին գիտակցում, վոր դրա մեջ է Խորհրդային իշխանության ուժն ու հիմքը: Գիտեյին, վոր պրոլետարական Բագուն առանց գյուղացիական Ադրբեջանի յերկար դիմանալ չի կարող: Դժբախտաբար այդ ասպարեզում նրանց թափած ջանքերը մնացին անհետևանք: Թուրք գյուղացիու-

թյան վերին աստիճանի յետամնացության և բեկ-
ադարձարական հակահեղափոխության ունեցած ամուր
դիրքերի հետեանքով Գանձակի նահանգում տեղի
ունեցող ագրարային խլրտումները և բեկերի ու խա-
ների դեմ կիրառվող հեղափոխական միջոցները չնչին
եյին և շատ հեռու մասսայական շարժման բովան-
դակություն կրելուց։ Կոմունայի հաստատումից դեռ
շատ առաջ լայն կամպանիա յեր տարվում հողերը
գրավելու մասին։ Թերևս, հետևյալ հանգամանքը ևս
մասամբ դեր խաղաց այդտեղ։ Բազուն, վորպես ար-
դյունաբերական կենտրոն, Ադրբեջանի գյուղացիու-
թյան հետ կապված չեր. այստեղ բացակայում էր
տնտեսական անմիջական կապը քաղաքի և գյուղի
միջև։ Գյուղը քաղաքին հաց չեր տալիս, քաղաքն ել
գյուղին արդյունաբերական ապրանքներ—բացի նավ-
թից։ Չենք խոսում թուրք աշխատավորների պակասի
մասին։ Նրանց թիվը մասնների վրա յեր հաշվվում և
գյուղի աշխատավորների պակասը ամենալուրջ խնդիր-
ներից եր։

Բազվի Կոմունայի և նրա առաջնորդների գյուղա-
ցիական հարցի մասին ունեցած տեսակետը՝ Ադրբե-
ջանի իրականության կոնկրետ պայմաններում՝ ճիշտ
ներկայացնելու համար ավելորդ չե մի քանի մեջ-
բերումներ անել այդ առթիվ Շահումյանի և Ջա-
փարիձեյի ունեցած յեկույթներից։ Թե ի՞նչ մեծ նշա-
նակություն եր տալիս Ստեփան Շահումյանը գյու-
ղացիության հարցին և նրա դերին հեղափոխության

մեջ՝ այդ յերևում ե նրա այն ճառից, վոր նա արտասանել ե Բագվի գավառի գյուղացիական պատգամավորների Խորհուրդների Համագումարում 18 թվի մայիսին.

«... Բայց շարունակ ընդհանուր ջերմ ցանկություն, ընդհանուր յերազանք ե յեղել նաև գյուղացիների ներկայացուցչությունը: Յես հույս ունեմ, վոր մենք շուտով կտեսնենք այդ աշխատանքի հետևանքները, վոր ամբողջ նահանգում շուտով կլինի մի կառավարություն՝ բանվորների և գյուղացիների կառավարություն: Մեր գլխավոր անելիքն ե հանդիսանում բարձրացնել գյուղացիներին, նրանց քաջել դեպի կռիվ մեր ընդհանուր թշնամիների դեմ, ինչպես և քաջել Անդրկովկասում բանվորներին ու գյուղացիներին միասնական կառավարություն ստեղծելու գործին»:

Չենք խոսում այն մասին, վոր այդ նշանակալից խոսքերում Շահումյանը նախատեսել ե Անդրկովկասյան ֆեդերացիայի գաղափարը*: Իբ յելույթներից մեկում գյուղացիության դերին անդրադառնալով, Չափարիձեն ասում ե. «Մենք գիտենք, վոր յեթե գյուղացիներին մեր կողմը չքաջենք, ապա մեր դրությունը շատ կբարդանա»:

Բագվի Կոմունայի ջանքերով հուլիս ամսում հրավիրվում ե գյուղացիական պատգամավորների Խոր-

*) Տես Բագվի հայերեն «Կոմունիստ» 28 թ. № 221.

հուրդներին Համագումար, վորին ներկա էին 100 մարդ, մասնակցում էին միայն Բագվի գավառի ներկայացուցիչները: Համագումարը կազմակերպված եր վատ. պատգամավորների թվում մեծ չափով կուլակներ կային: Հիշյալ Համագումարին Բագվի խորհուրդը դիմում ե հետևյալ կոչով.

«Ընկեր գյուղացիներ, մենք դիմում ենք ձեզ անմիջապես կազմակերպվելու գյուղացիական կոմիտեներում, գյուղացիական պատգամավորների շրջանային, գավառային և նահանգային խորհուրդներում, և մեզ հետ, բանվորների, զինվորների և նավաստիների պատգամավորական խորհրդին միանալով՝ ձեր խորհուրդներով և ձեր ոգնությամբ ազատագրվելու կալվածատերերի և բեկերի դարավոր ստրկական լծից, նրանց հողն ու ամբողջ ինվենտարը պիտի հանձնել գյուղացիական կազմակերպությունների ձեռքը, վոչնչացնել հին վաճառված դատարանները, նրանց փոխարեն հիմնելով ժողովրդական հեղափոխական դատարաններ»:

Սակայն խնդիրն այն ե, վոր այդ ճիշտ լոգոսնդները կյանքում չէին կիրառվում: Յետաֆնաց թուրք գյուղացիությունը դրանց արձագանքում եր շատ անկազմակերպ և թույլ: Այստեղ քիչ դեր չեր խաղում այն հանգամանքը, թե ինչպեսի վերաբերմունք էին հայտնաբերում դեպի գյուղը նրա հետ շարունակ գործ ունեցող գորամասերը: Պետք ե ասել, վոր բանակում թագավորող դաշնակցական քյալլագյոզները

իրենց թալանով ու կոտորածով յետ ելին վանում գյուղացիությունը Խորհրդային իշխանությունից: Հանձինս բանակի, Ադրբեջանի թուրք գյուղացին իր ազատագրողին չեր տեսնում և դրա հետևանքով նա ավելի շուտ առանց դիմադրության յենթարկվում եր մուսավաթականների ագիտացիային՝ թե Բագվում վոչ թե բոյլճեիկներն են նստած, այլ հայերը — դաշնակցականները: Կոմունան և նրա ղեկավարները լավ ելին գիտակցում և այն, թե ինչ հսկայական գործ կարող ե կատարել Կարմիր, պրոլետարական բանակը գյուղի արթնացման գործում, ճիշտ լոգունգների շնորհիվ այնտեղ հեղափոխական ապստամբական տրամադրություններ ստեղծելու և դրանով գյուղացիությունը բանվոր դասակարգի ակտիվ դաշնակիցը դարձնելու: Զինվորա-ծովային գործերի կոմիսարիատը հունիսի 6-ին հետևյալ դիմումն ե ուղղել բանակի զինվորներին.

«Քիտցեք, ընկեր զինվորներ, վոր յեթե կովի մեջ խնայեք ու պահպանեք հայ, վրացի և թուրք գյուղացիների կյանքն ու տնտեսությունը, յեթե դուք ոգնեք նրանց գեների ու ժով տապալելու իրենց կալվածատերերին և տիրելու նրանց հողերին, այն ժամանակ փաշաների, բեկերի և ազնվականների դավադիր յելույթները ձեզ ամենևին չեն վնասի»:

Բայց գժբախտությունն այն եր, ինչպես շեշտեցինք, վոր Բագվի Կոմունայի լենինյան քաղաքականու-

Թյան վոգուհն համապատասխանող այդ դիրեկտիվները
չափազանց թույլ ելին կիրառվում: Կասկած չկա, վոր
Քանձակի ուղղությամբ կազմակերպված արշավանքի
հիմնական նպատակն եր գյուղի հետ կապվելը, աշ-
խատավորական լայն մասսաների մեջ ուժեղ հենա-
րան ստեղծելը, նրանց գործնականորեն շահագրգռելով
դրանում: Սակայն այնքան կարևոր հիմնական նշա-
նակություն ունեցող այդ աշխատանքը գլուխ չեկավ,
գյուղը ֆնաց հակահեղափոխության գիրկը, կազմելով
Մուսավաթի, Թուրք բուրժուազիայի ու կալվածա-
տիրության ռեզերվը, ընդդեմ Խորհրդային իշխա-
նության:

Գյուղացիական քաղաքականության նկատմամբ
ունեցած ճիշտ դիրքավորմանը զուգընթաց Բագվի Կո-
մունայի սոցիալիստական բնույթը վորոշվում է նաև
նրա վարած սոցիալիստական ձեռնարկումների քաղա-
քականությունով: Այդ տեսակետից մեծ հետաքրքրու-
թյուն են ներկայացնում նավթարդյունաբերողների
ունեցվածքի նկատմամբ գործադրված ազդայնացման
միջոցները: Պրոլետարիատի հեղափոխական դիկտատու-
րան չեր կարող յերեքվել ու տատանվել սոցիալիստական
հեղափոխության հիմքը կազմող այդ խոշորագույն հար-
ցում: Յեվ այդ ուղղությամբ կատարած իր գործ-
նական աշխատանքով Կոմունան ցույց տվեց, վոր նա
խակապես բանվորական լայն մասսաների շահերի հա-
րադատ արտահայտիչն է ընդդեմ հարստահարիչների
և շահագործողների: Բուրժուազիայի վրա դրվում է

50 միլիոն կոնտրիբուցիա: Այդ վերջինը դիմադրում է և հրաժարվում է տալ: Միայն ուսպրեսիվ միջոցների դիմելուց հետո յե, վոր նույն բուրժուազիան համաձայնում է վճարել 50 միլիոնը: Քաղաքի նավթահողերի ազգայնացումը ստիպում է նավթարդյունաբերողներին Կոմունայի գանձարկղը մտցնել պետական ունեւտա: Ինչ վերաբերում է նավթարդունաբերության ազգայնացմանը, ապա իշխանությունը գրավելուց անմիջապես հետո Ստեփան Շահումյանը դնում է այդ հարցը: Այստեղ պետք է արձանագրել, վոր այդ խնդրում կենտրոնի միջամտության հետևանքով վորոշ կոնֆլիկտ առաջացավ, վորը սակայն հետագայում հարթվեց: Կենտրոնը վախենում եր, վոր այդ միջոցին Բազմում նավթարդյունաբերությունն ազգայնացնելուց հետո հնարավոր չի լինի սկզբնական շրջանում աշխատանքի արտադրողականության նախկին թափը պահպանել: Ինչպես հետագայում ճիշտ կերպով նկատել է Շահումյանը, այստեղ խնդիրը վերաբերվում եր վոչ թե ազգայնացման սկզբունքին, այլ նրա կիրառման ժամկետին: Բնորոշ է, վոր նավթարդյունաբերողներն ամեն կերպ ձգտում են ոգտազործել Բազմա այն ժամանակվա պայմաններում անխուսափելիորեն ստեղծված կոնֆլիկտի բնույթ կրող այդ դրությունը և կենտրոնի դիրեկտիվները տեղական իշխանությանը հակադրելով խանգարել նրա ազգայնացման քաղաքականությանը: Նույնիսկ նրանց հաջողվում է իրենց ինժինեւրներին

Կոմունայի դեմ հանել, վորոնք հայտարարում են, վոր չեն կարող աշխատել ազգայնացման հետևանքով: Հակառակ այդ ամենի, շնորհիվ վճռական և յեռանդուն դժի, մայիս ամսին ազգայնացման և յենթարկվում նազթարդյունաբերությունը: Միաժամանակ նախապատրաստական յեռուն աշխատանքներ են կատարվում տների ազգայնացման համար: Դրա շուրջը մասսայական հասարակական կարծիք ստեղծելու հետ միասին, նշվում են նաև գործնական ուղիները: Այդ ասպարիզում կատարված աշխատանքների մասին հետաքրքիր բաներ են պատմում Բագվի նախկին բանվորները իրենց հիշողություններում: Գրավման են յենթարկվում նաև բանկերը, վորոնց թիվը Բագվում հասնում էր 10-ի: Սակայն անհրաժեշտ և շեշտել, վոր այդ կետում Կոմունան վորոշ չափով հապաղում է հայտնաբերում: Բանկերն ազգայնացման յենթարկվեցին՝ իշխանությունը գրավելուց միայն յերեք շաբաթ անց: Սխալ էր այդպիսի մեծ ժամանակամիջոց տալ հակառակորդին և այդքան ուշ ձեռնարկել այդ հսկայական կարևորություն ունեցող աշխատանքին:

Վերջում մի վտր ծանրանանք այն քաղաքականության վրա, վոր տանում էր Բագվի Կոմունան պրոլետարիատին ու նրա գործին թշնամի կուսակցությունների և կազմակերպությունների նկատմամբ: Ինչ խոսք, վոր հարցերի այս խումբը վճռական նշանակություն ուներ Բագվի Կոմունայի պահպանման ու ամրացման համար: Չափազանցություն չի լինի,

յեթե ասենք, վոր այստեղ Կոմունան կատարել ե
խոշորագույն սխալներ, վորոնք չեյին կարող չանդրա-
դառնալ նրա քաղաքականության վրա: Թերագնա-
հատվել և բավարար չափով անհրաժեշտ ուշադրու-
թյուն չի դարձվել հակահեղափոխական կուսակցու-
թյունների գործնեյությունը չեզոքացնելու և մե-
կուսացնելու վրա: Մենք չենք խոսում նրանց դեմ
մղված կռիվ մասին: Այդպիսին ասըվում ե, բայց վոչ
ուժեղ: Հիմնականն ու կարևորը վոչ թե նրանց դեմ
ընդհանրապես պայքարելն եր, այլ այդ պայքարը
ճիշտ չափերի հասցնելը և հակահեղափոխական կու-
սակցություններին լեզալ աշխատանքի իրավունքից
ու հնարավորությունից բոլորովին զրկելը: Մինչդեռ
փաստ ե այն, վոր եսերները, դաշնակները ու մենչե-
վիկները մինչև վերջն ել մնացել եյին Բագվի Խոր-
հրդի կազմում, հրատարակում եյին իրենց սեփական
մամուլը և ունեյին լեզալ գործնեյության բոլոր
պայմաններն ու հնարավորությունները: Հակահեղա-
փոխության կենտրոն հանդիսացող Յենտրոկաս-
պին ևս շարունակում եր իր գոյությունը, նրա լիկ-
վիդացիայի համար կտրուկ միջոցներ չեյին ձեռնար-
կում: Պարզ ե, մանավանդ ուժեղ հարագատ բանակի
բացակայությամբ, թե ինչ հսկայական հակախորհր-
դային, հակահեղափոխական աշխատանք եր կատարում
համաձայնական նացիոնալիստական մամուլը, թունա-
վորելով լայն մասսաների տրամադրությունն ու գի-
տակցությունը: Հակառակորդի մամուլը, նրա լեզալ

աշխատանքը կազմալուծում և քայքայում եր հեղափոխության ֆրոնտը, ամրացնում եր հակահեղափոխությունը: Հեղափոխությունն ու նրա գերագույն շահերը պաշտպանելու նպատակով կյանքի կոչված նոր իշխանության արտակարգ մարմինները նույնպես շատ թույլ եյին ծավալել իրենց անհրաժեշտ և կարևոր գործնեյությունը: Այն փաստը, վոր Կոմունայի գոյության ամբողջ ընթացքում գնդակահարվել են միայն մի քանի հակահեղափոխականներ — գալիս է ասելու, վոր իսկապես մեղմ և յերբեմն ել միանգամայն ավելորդ գգուշավոր քաղաքականություն է տարվել հակառակորդի հանդեպ: Մի բան, վոր անպայման նպաստել է այդ վերջին ուժեղացմանը: Փաստորեն բացակայել է հեղափոխական, մասսայական, տեռորիստական ուժիմը, իշխանության հիմքերն ամրացնող և անասան դարձնող կարևորագույն այդ ֆակտորը: Նույնիսկ ծանր ու դժվարին պայմաններում ել ոխալ եր այդ առտիճան մեղմ լինելը: 18 թվին Բագվում յեղած և Կոմունայի աշխատանքին մասնակցած ականատեսները վկայում են դրա մասին:

«18 թվին մեր իշխանության տապալման ամենագլխավոր պատճառներից մեկը հակահեղափոխության դեմ պայքարել չկարողանալն եր, — ասում է իր գրքում Սուրեն Շահումյանը*): Ստեփան Շահումյանին ուղղած իր նամակներից մեկում մեզ արդեն հայտնի Զելյապինը գրում է. «Դուրս քշեցեք բոլոր նրանց,

* „Бакинская Коммуна“, էջ 61:

ովքեր ներկայանում են կոնտրաբանդի ազատություն տալու բողոքով: Մենք դեռ չափազանց թույլ ենք ճգմում վոճրագործներին»:

Հակառակորդների ու նրանց հակահեղափոխական գործնեյության նկատմամբ վարած թույլ ու մեղմ քաղաքականության վրա վորոշ չափով լույս է սփռում Ստեփան Շահումյանի հետևյալ խոսքերը.

«Յեթե մենք տանեյինք նույնպիսի քաղաքականություն, վորպիսին վոր տանում են Թիֆլիսում, ապա Այոլլուն, Սադովսկին և Աթաբեկյանը վաղուց բանտում կլինեյին: Դուք մեզ պիտի նկատողություն անեք նրա համար, վոր մենք չափազանց համբերատար ենք դեպի այդ (հակառակորդի) ագիտացիան»:

Այս տողերում Շահումյանը պարզ ու վորոշ դնում է հակառակորդի ագիտացիայի նկատմամբ իրենց բռնաճ հակահարձակման թույլ քաղաքականության հարցը: Նույն բովանդակությունն ունեցող մի շարք այլ միջբերումներ ևս կարելի յե անել, սակայն դրանք մեզ շատ հեռու կտանեն: Ամեն կասկածից վեր է, վոր մեղմ ու զգուշ քաղաքականությունն ևս շատ թանկ նստեց Բագմի կոմունային:

ԿՈՉ ԲԱԳՎԻ ԲԱՆՎՈՐՆԵՐԻՆ *

(«Հեղափոխության Թանգարանի» արխիվից)

Բագվի պրոլետարիատը Բագու կանչեց անգլիական զորքերը, ծանր կացության մեջ դրված լինելով՝ մի կողմից Բիշերախովի դավաճանությունը, վորը հուլիսի 30-ին և 31-ին մերկացրեց ճակատը և Դաշնակցության կողմից, վորը չկամեցավ ճակատ ուղարկել իր զորամասերը, — մյուս կողմից՝ մոլորություն մեջ ձգված լինելով անգլիական իմպերիալիստների վարձկաններից, վորոնք ձգտում են զրավել Բագուն ու ռազմական համաձայնություն կնքել անգլիացիների հետ՝ հակառակ բանվորա-գյուղացիական Ռուսաստանի կամքի, հակառակ կենտրոնական Խորհրդային Կառավարության մերժման:

Այս մոմենտից Բագվի պրոլետարական, սոցիալիստական պաշտպանությունը փոխվում է պատերազմի — յերկու իմպերիալիստական կռիվների միջև:

Բագվում այլևս հեղափոխական ճակատ գոյություն չունի, կա միայն իմպերիալիստական ճակատ: Կռվում են յերկու ուժեր, վորոնք հավասարաչափ թշնամական դիրք ունեն ընած դեպի Ռուսաստանի Բանվորա-Գյուղացիական Խորհրդային իշխանությունը:

Այս մոմենտից Ռուսաստանի Խորհրդային իշխանության քաղաքական ու ռազմական ներկայացու-

* Բագվի կոմունայի վերջին կոչը՝ քաղաքը թողնելու և իշխանությունից հրաժարվելու մասին: Տես՝ Ստ. Շահումյան, Յերկերի ժողովածու, հատ. II, 190—91 էջ. Մոսկվա, Պետհրատ.

ցիւնները և Ռուսաստանից ուղարկված զինվորական ուժերն այլևս չեն կարող մնալ Բագվում ու աջակցել անգլիական իմպերիալիստներին, մասնակից լինել աջակողմյան եսերների, մենչևիկներին ու դաշնակների ներշնչմամբ կատարվող դավաճանության:

Քանի վոր Բագվի պրոլետարիատը մոլորության մեջ է ու գերադասում է անգլիացիներին խորհրդային ուժերից, քանի վոր մենք բավականաչափ ուժ չունենք, հարվածելու առաջ քայլող տաճիկներին, իսկ վերջերս նաև գերմանացոց՝ մի կողմից և անգլիական գիշատիչներին մյուս կողմից՝ նրանք չեն կարող մնալ Բագվում:

Սրտի կսկիծով ու նզովք կարդալով են թողնում Բագուն նրանք, վորոնք յեկել էյին այստեղ կովելու ու Բագվի բանվորների հետ միասին մեռնելու խորհրդային Իշխանության համար:

Սակայն թողնելով այս քաղաքը, վորի կորուստը ճակատագրական նշանակութուն կարող է ունենալ ամբողջ խորհրդային Ռուսաստանի համար, նրանք չեն ուզում կորցնել իրենց հույսը, վոր Բագվի բանվորներն ու կասպից նավատորմի ղեկավարները կհասկանան, թե ինչպիսի դավաճանության մեջ են խառնել դրանց աջակողմյան կուսակցությունները: Նկանք չեն կասկածում, վոր Բանվորա-Գյուղացիական Ռուսաստանը նորից Բագու կգա:

Բագվի պրոլետարիատը նորից կկապվի Բանվորա-Գյուղացիական Ռուսաստանի հետ:

ՊԱՀԱՆՁԵՑԵՔ

ՄԵՐ ԳՐԱՅՈՒՅԱԿԸ, ՎՈՐ

ՈՒՂԱՐԿՎՈՒՄ Ե ՁՐԻ.

ԳՐԻԵԼ՝ Москва, Никольская, 10.

ЦЕНТРИЗДАТ.

ԳՐԲՈՒԹԿԸ ԿԱՐԴԱԼՈՒՑ ԱՌԱՋ ՈՒՂՂԵԼ ԱՅՍ
ՎՐԻՊԱԿՆԵՐԸ

Տ ա վ ա ծ Ե

Պ ե տ ք Ե կ ա ռ դ ա լ

Եջ 4 տող 17 վերևից

չի

Եր

» 5 » 21 »

խոչնդատներ

խոչնդոտներ

» 10 » 4 »

հեղափոխական

հակահեղափոխական

» 11 » 11 »

սոցիալիստական կու-
սակցությունների և
հեղափոխական դեմո-
կրատական

«սոցիալիստական
կուսակցություննե-
րի և հեղափոխական
դեմոկրատական»

» 12 » 13 »

ուժեղացնելուց

ուժեղանալուց

» 15 » 9 »

անաջին

անաջիկա

» 16 » 1 »

Ե

Եր

» 17 » 17 »

դաշնակցության հայ

դաշնակցության՝ հայ

» 23 » 37 »

գիտե

գիտեր

» 25 » 11 »

«Աշխատավարձով
բարձր

«Բարձր աշխատա-
վարձով

» 26 » 14 »

անսպառիժ կերպով,

, անսպառիժ կերպով

» 27 » 4 »

Ե

Եր

» 30 » 19 »

Թվլիսի

Թիֆլիսի

» 44 » 13 »

վերջին

վերջին է

5

544

»
» 1.
» 16

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0045791

15 чл. (134)

A 879

Е. Грант
**Бакинская
Коммуна**

На армянском языке.

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗД-ВО НАРОДОВ СССР
Москва, центр, Никольская, 10

